Stankiewicz Wiadomość o bibliji litewskiej.

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

Studya bibliograficzne nad literaturą litewską.

I.

WIADOMOŚĆ
O
BIBLII LITEWSKIÉJ

drukowanéj w Londynie 1663 roku,

i

o wrzekomym jéj tłómaczu

Samuelu Bogusławie Chylińskim,

podał

Maurycy Stankiewicz.

KRAKÓW.
Księgarnia G. Gebethnera i Spółki.
1886.

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

Studya bibliograficzne nad literaturą litewską.

I.

WIADOMOŚĆ

O

BIBLII LITEWSKIÉJ,

drukowanéj w Loudynie 1663 roku,

i

o wrzekomym jéj tłómaczu

Samuelu Bogusławie Chylińskim,

podał

Maurycy Stankiewicz.

KRAKÓW.
Księgarnia G. Gebethnera i Spółki.
1886.

INSTYTUT
BADAŃ LITERACKICH PAN
BIBLIOTEKA
00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 72
Tel. 26-68-63
http://rcin.org.pl

23.985

Druk Wł. L. Anczyca i Spółki,
pod zarządem Jana Gadowskiego.

http://rcin.org.pl

Zpomiędzy kilkudziesięciu znanych nam druków litewskich szesnastego i siedmnastego stulecia, Biblia litewska, drukowana w Londynie 1663 roku, któréj przekład dotychczas jednogłośnie przypisywano Samuelowi Bogusławowi Chylińskiemu, najwięcéj zwracała na siebie uwagę bibliografów i nielicznych badaczów literatury litewskiéj. Począwszy od roku 1672, w ciągu lat dwustu przeszło spotykamy częste o niéj zapiski, szczególniéj w bieżącém stuleciu.

Książka ta jest prawdziwym białym krukiem bibliograficznym, nie posiada jéj żadna z większych bibliotek. Przed rokiem 1842 widział ją Adam Jocher w Wilnie, dziś jednak ślad o niéj zupełnie zatracony.

Na podstawie wszystkich ważniejszych zapisków bibliograficznych i przytoczonych przez J. Łukaszewicza, autora dziejów kościoła kalwińskiego na Litwie, wyjątków z aktów synodalnych kalwinów litewskich oparłem niniejszą drobną pracę, w któréj udowodniam błędność przypisywania przekładu S. B. Chylińskiemu, wykazuję, kto Biblią tę tłómaczył i czy była skończona w druku.

http://rcin.org.pl

Pracę niniejszą podzieliłem na trzy części; w pierwszéj przejrzałem w porządku chronologicznym wszystkie ważniejsze wzmianki bibliografów o téj Biblii, począwszy od współczesnego Crovaeusa († 1677) aż do ostatnich badań prof. Bezzenbergera; część druga objęła właśnie nieznane i niezużytkowane dotychczas szczegóły, przytoczone przez J. Łukaszewicza, oraz rezultaty poszukiwań prof. Bezzenbergera, które to źródła uzupełniają się wzajemnie i rzucają nowe światło na losy téj bardzo rzadkiéj a nawet nieznanéj nam dziś książki; nakoniec w trzeciéj części przedstawiłem swoje wnioski. W dodatku daję zachowanych kilkanaście wierszy z textu Biblii w zestawieniu miejsc odpowiednich Biblii Quandta, wydanéj 1735 roku w Królewcu.

Kraków, d 26 czerwca 1886 r.

http://rcin.org.pl

Pierwszą wiadomość o Biblii litewskiéj, drukowanéj w Londynie 1663 roku, któréj przekład wszyscy bez wyjątku bibliografowie przypisywali dotychczas Samuelowi Bogusławowi Chylińskiemu, podał w r. 1672 William Crovaeus, kustosz Biblioteki w Cambridge († 1677), w następującéj notatce: „Biblia s. linguâ lithuanic. à Samuele Boguslao Chylinski, lithuanico, tral. nescio an edita. Obiit hic in Anglia 1668“ [1]). W kilkanaście lat późniéj powtarza tożsamo Chrystyan Kortholtus [2]). Henning Witte pod r. 1668 pomieszcza Chylińskiego, jako tłómacza Biblii na język litewski, opierając się na wiadomości swych poprzedników [3]). Jakub Le Long usuwa wątpliwość Crovaeusa i pierwszy zaznacza stanowczo, że Biblia ta wyszła z druku w Londynie 1660 roku [4]).

---

[1]) Crovaeus Guil. Elenchus scriptorum in sacram scripturam (Londini, 1672) na str. 22.

[2]) Kortholtus Christian. De variis scripturae editionibus tractatus theologico-historico-philologicus (Kiloni, 1686) na str. 371.

[3]) Henning Witte. Diarium biographicum (Gedani, 1688) pod r. 1668.

[4]) Le Long Jacobus. Bibliotheca sacra (Parisiis, 1723) na str. 447.

http://rcin.org.pl

Błędne to, jak obaczymy niżéj, oznaczenie roku utrzymało się się u wszystkich późniejszych bibliografów aż do naszych czasów. W roku 1729 prof. Francken, dyrektor Seminaryum litewskiego przy Uniwersytecie królewieckim, umieszcza odezwę w lipskiém czasopiśmie ówczesném, w któréj prosi posiadających o pożyczenie téj bardzo rzadkiéj Biblii [5]).

Jan Jakub Quandt, kaznodzieja nadworny króla pruskiego w Królewcu, w przedmowie do Biblii litewskiéj, wydanéj w Królewcu 1735 roku, wspomina, że po długich poszukiwaniach udało mu się szczęśliwym sposobem wynaleść exemplarz téj bardzo rzadkiéj Biblii przekładania S. B. Chylińskiego, lecz bez tytułu i bez końca, text starego testamentu przerwany był na psalmach. Powołując się na Le Longa, Quandt przypisuje przekład S. B. Chylińskiemu i zarazem przypuszcza, iż tenże dokonany został z języka polskiego. Żadnych więcéj szczegółów o samém dziele nie podaje, ale przytacza za to kilkanaście wierszy textu, a mianowicie: z pierwszéj księgi Mojżeszowéj rozdziału I wiersz 26 i 27, z téjże księgi rozdziału III wiersz 15 i z księgi Joba rozdziału XIX wiersz 25, 26 i 27 [6]).

W dalszym ciągu spotykamy tylko powtarzania poprzednich zapisków, czasem nawet błędne. Freytag

[5]) Neue Zeitungen von gelehrten Sachen (Leipzig, 1729) na str. 640.

[6]) Biblia tai esti wissas szwentas Rasztas sẽno ir naujo testamento, pagal wokiszką pẽrguldimą D Mertino Luteraus, su kiekwieno pẽrskyrimo trumpu praneszimmu, ir reikalingu paẽnklinnimu tũ paczũ zodzũ, kurrie kittose perskyrimose randomi, nũ kellũ mokytojũ lietuwoj' lietuwiszkay pẽrguldytas (Karaláuczuje, 1735) na str. 16 i 17 nl.

http://rcin.org.pl

cytuje dosłownie Le Longa [7]). Widekind zarzuca Le Longowi i innym bibliografom, że nie podali formatu Biblii, i przytacza przedmowę Quandta [8]). Clément powtarza dosłownie to, co powiedzieli Crovaeus, Le Long i Quandt, a nawet z ostatniego daje kilka wierszy textu Biblii [9]). Vogt nie umie już powtórzyć za Le Longiem miejsca wydania, pisze bowiem: Pondini (sic!) 1660 [10]).

Na początku bieżącego stulecia Ludwik Rhesa, profesor teologii i dyrektor Seminaryum litewskiego przy Uniwersytecie w Królewcu, w niewielkiém ale bardzo ważném do dziejów literatury litewskiéj swém dziełku p. t. „Dzieje biblii litewskiéj“ zastanawia się z kolei i nad Biblią t. z. Chylińskiego. Exemplarza téj Biblii nie miał pod ręką, rozbiera tylko wyjątki, przytoczone przez Quandta, i na podstawie tychże zbija go, dowodząc, że nie z polskiego, lecz z Vulgaty łacińskiéj został dokonany przekład litewski. Tłómaczenie, przypisywane S. B. Chylińskiemu, uważa za całkiém nieprzydatne dla Litwinów pruskich, ponieważ opracowane zostało w narzeczu żmudzkiém, które ma wiele naleciałości z języka polskiego [11]).

---

[7]) Freytag Fr. Gotthielf. Analecta litteraria de libris rarioribus (Lipsiae, 1750) na str. 118.

[8]) Widekind Melchior Ludwig. Ausführliches Verzeichniss von raren Büchern (Berlin 1753) na str. 593.

[9]) Clément David. Bibliothèque curieuse, 9 vls. (Göttingen 1750—1760) t. IV na str. 165.

[10]) Vogt Johannes. Catalogus historico-criticus librorum rariorum (Francofurti, 1793) na str. 160.

[11]) Rhesa L. J. Geschichte der litthauischen Bibel, ein Beytrag zur Religionsgeschichte der nordischen Völker (Königsberg, 1816) na str. 23 i 24.

http://rcin.org.pl

Kajetan Niezabitowski, który próbował zestawić systematyczną bibliografią litewską, pierwszy podaje format téj „nader rzadkiéj książki“; do lakonicznéj wzmianki Le Longa dodaje: „in 8-vo, jeden exemplarz tego dzieła bez tytułu posiada Biblioteka Uniwersytetu wileńskiego“ [12]).

Około roku 1840, a więc w sto przeszło lat po wiadomości Quandta, Jocher widział exemplarz téj Biblii w Wilnie i tak go opisał: „Biblioteka Akademii duchownéj wileńskiéj posiada exemplarz tłómaczenia Biblii litewskiéj Chylińskiego, charakterem łacińskim, drukiem pięknym, drobnym, we dwie kolumny, format in 8-vo, ale w nim karty tytułowéj nie ma; karty zaś idą nie daléj jak do str. 416, na któréj początek psalmu XL. Na początku rozdziałów są obszerne argumenty“. Powołuje się następnie na obcych bibliografów, starał się dowiedzieć cośkolwiek o samym Chylińskim, lecz poszukiwania jego były daremne. W końcu przytoczył z textu Biblii pięć początkowych wierszy I-go rozdziału pierwszéj księgi Mojżeszowéj [13]).

Stanisław Mikucki w sprawozdaniach swoich z podróży naukowej po Litwie, odbytéj w latach 1853—1855

---

[12]) Niezabitowski Kajetan. Surinkimas wysokiu rasztu lietuwiszku, żemaytyszku yr prusyszkay-lietuwiszku, przy końcu dziełka: Naujas moksłas skaytima (Wilniuje, 1824). — Wiadomość o literaturze litewsko-żmudzkiéj czyli zbiór rozmaitych dzieł litewsko-żmudzkich i prusko-litewskich, o których tylko dowiedzieć się można było, w Dzienniku wileńskim, 1824, t. I. str. 381—388 i 513—516. Jestto obszerniejsze opracowanie z polskiemi objaśnieniami poprzedniego zestawienia (Surinkimas).

[13]) Jocher Adam. Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce, tom II. (Wilno, 1842) pod nr. 2283 na str. 11 i w notach na str. 109 i 110.

http://rcin.org.pl

z polecenia petersburskiéj Akademii nauk, wymienia pomiędzy kilku dawnymi drukami litewskimi także tę Biblią. Exemplarz, z którego korzystał przy studyach nad gramatyką litewską, podobny był do opisanego przez Jochera, zawierał bowiem taką samę liczbę stronic i urywał się na psalmie czterdziestym [14]).

Encyklopedya powszechna dodaje, że „cała“ ta Biblia drukowana była z polecenia księcia Stanisława Radziwiłła [15]).

Jan Karłowicz w Próbie bibliografii litewskiéj, dodanéj do znakomitéj swéj rozprawy o języku litewskim, opiera się na Jocherze [16]).

Estreicher w zestawieniu chronologiczném umieszcza tę Biblię pod r. 1660, idąc za Le Longiem [17]).

Przed kilku laty wreszcie Adalbert Bezzenberger, obecnie profesor Uniwersytetu królewieckiego, zabrał się do pilnych poszukiwań po znaczniejszych bibliotekach za całkowitym exemplarzem nieznanéj nam bliżéj dotychczas Biblii. Za jego to staraniem czasopismo londyńskie Athenaeum w styczniu 1879 r. umieściło odezwę, wzywającą bibliografów do udzielenia bliższego w téj mierze objaśnienia. Kuryer poznański powtórzył tę odezwę

---

[14]) Mikucki S. P. Отчеты второму отдѣленію императорской Академіи наукъ о филологическомъ путешествіи по западнымъ краямъ Россіи (С. Петербургъ, 1855) I. na str. 5.

[15]) Encyklopedya powszechna (Warszawa, 1860), tom III. na str. 428.

[16]) Karłowicz Jan. O języku litewskim w Rozprawach wydziału filolog. Akademii umiej., t. II. (Kraków, 1875) na str. 350.

[17]) Estreicher Karol. Bibliografia polska, tom VIII., wiek XVI. i XVII. (Kraków, 1882) na str. 312.

http://rcin.org.pl

w nrze 36 z d. 13 lutego 1879 r. Poszukiwania te jednak nie odniosły pożądanego skutku; w Wilnie już jéj nie było, nieznaleziono jéj téż ani w Petersburgu, ani w Moskwie, ani w Kijowie, nie posiadał jéj również księgozbiór Bodleya w Oxfordzie, ani nawet British Museum w Londynie. Jedynym owocem tych skrzętnych zabiegów prof. Bezzenbergera było wynalezienie małego pisemka o téj Biblii, które posiadają obie wymienione powyżéj biblioteki angielskie [18]). Tytuł i treść téj broszury uwzględniłem poniżéj.

Tyle powiedzieli bibliografowie w ciągu dwustu przeszło lat o tym białym kruku Czas wydania oznaczali na r. 1660 a przekład przypisywali stanowczo Samuelowi Bogusławowi Chylińskiemu. Tymczasem Józef Łukaszewicz już w r. 1842 wydrukował [19]) wyjątki z aktów synodalnych kalwinów litewskich, które zawierają ważne, dotychczas niezużytkowane szczegóły, odnoszące się właśnie do téj Biblii i wyjaśniające zarazem jak najdokładniéj, czy Chyliński był jéj tłómaczem.

---

[18]) Bezzenberger Adalbert. Zur litauischen Bibliographie. Mitteilungen der litauischen litterarischen Gesellschaft (Heidelberg, 1883), tom I., str. 28—35.

[19]) Łukaszewicz Józef. Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie, 2 tomy. Poznań, 1842—1843.

http://rcin.org.pl

Kalwini litewscy w połowie siedmnastego stulecia czynnie krzątali się około wydania biblii w języku litewskim, na przeszkodzie jednak w dokonaniu tego dzieła stanęły ówczesne wypadki, jak wojna szwedzka, niefortunny w niéj udział Janusza Radziwiłła, wreszcie śmierć jego († 31 grudnia 1655). Zaraz po nawałnicy wojennéj wzięli się znów do dalszéj pracy, przekład już był gotowy, pieniędzy tylko brakowało na wydawnictwo, postanowili przeto zebrać je za granicą za pomocą składek dobrowolnych. Synod kiejdański, odbyty w końcu 1656 lub na początku 1657 roku, postanowił wysłać Samuela Bogusława Chylińskiego za granicę w celu zbierania datków na druk Biblii i polecił mu przypilnowanie korekty. Opatrzony w odpowiednie świadectwa, bez zwłoki po téj uchwale z początkiem 1657 roku udał się Chyliński w podróż daleką. W połowie marca spotykamy go w Holandyi, gdzie w mieście Franekerze ofiarował Natanaelowi Fullenowi, miejscowemu lekarzowi, wydane przed trzema laty dzieło Mikołaja Arnolda, Religio Sociniana [20],

[20]) Arnoldus Nicolaus. Religio Sociniana Racoviana maior refutata cum ipsius catecheseos contextu (Franequerae, 1654) in 4-to.

http://rcin.org.pl

z szumną dedykacyą, w któréj nazwał siebie „abituriens in Angliam“ i powołał się na ścisłą znajomość z niedawno zmarłym Bernardem Fullenem, rodzonym bratem Natanaela [21]).

Niedługo bawił Chyliński w Holandyi, wkrótce wyjechał do Belgii w celu zbierania składek, które szły jednak niepomyślnie. W tym samym jeszcze roku (1657), opatrzony w listy rekomendacyjne od władz duchownych i uniwersyteckich belgijskich, udał się do Oxfordu, gdzie przepędził dwa lata w niedostatku. W końcu roku 1659 uzyskał od grona ludzi uczonych lub wybitne zajmujących stanowisko w Oxfordzie świadectwo, które mu posłużyło do śmielszego rozpoczęcia zbierania składek w Anglii. Świadectwo to, poprzedziwszy szumną lecz

---

[21]) Łukaszewicz. Dzieje II., 242. — Bernard Fullen był profesorem w Akademii franekerskiéj najprzód języka hebrajskiego późniéj matematyki i umarł 27 stycznia 1657 roku. Kiedy i gdzie zapoznał się Chyliński z Bernardem Fullenem, oraz czy był już przedtém w Holandyi, nigdzie żadnego śladu nie znaleźliśmy. Dedykacya owa, zachowana u Łukaszewicza, tak brzmi: „Divinis animi, ingenii, virtutis ac doctrinae laudibus evecto viro Domino Nathanaeli Fullenio, medicinae doctori, felicis et celebratae per Frisiam praxeos. Hocce levidense munusculum pro favore, quo me complexus cum fratre est suo germano Bernhardo, pie jam in Domino quiescente, in illustri Frisiorum Academia, primum linguae sanctae, post matheseos ordinario professore, in grati animi symbolum, sponte et ultro offert, abituriens in Angliam, Samuel Boguslaus Chyliński sub tempus non modo bellis truculentissimis asperum, sed propemodum generali totius orbis Christiani contra ecclesiam Christi motu academiarum et scholarum destructione, morum improbitate abominabili, religionis penuria, charitatis frigore, odiorum implacabilitate, plurium a cognitione veritatis defectione, aliorum cum coetu impiorum in facti et dogmatis fornicatione deproperavit, quindecima Martii anno 1657“.

http://rcin.org.pl

bardzo pobożną przedmową, wydrukował w broszurze p. t. An Account of the translation of the Bible into the lithvanian tongve, into which language the scriptures were as yet never translated: with a copy of the testimoniall given to the translator, and of the approbation of his undertaking, by several Reverend Doctors of divinity, with the Professors of the same and other Persons of note in the University of Oxford. November 15 1659. Oxford: printed by Hen. Hall, printer to the University, 1659, 4-ce, tytuł i 8 str.

W przedmowie nazywa siebie tłómaczem Biblii na język litewski, opowiada, ile to pracy go kosztowało i jaką robi przysługę przekładem swym ziomkom, którzy dotychczas nie mieli we własnym języku Pisma świętego. Świadectwo zaś tak brzmi w dosłownem tłómaczeniu:

„Podajemy niniejszém do wiadomości, komu na tém zależy, iż pan Samuel Bogusław Chyliński, Litwin, wyznawca kościoła protestanckiego, wysłany został w te strony z polecenia i na koszta litewskiego synodu w celu wyższego kształcenia się, ażeby później mógł być użytecznym dla swéj ojczyzny; polecony był właśnie władzom duchownym i uniwersyteckim w Belgii, te ostatnie nam go poleciły, jak nas upewniają listy polecające i inne dowody. Z powodu jednak ostatnich wojen w Polsce kościoły tak dalece ucierpiały i zubożały, że Chyliński pozostał bez żadnéj zapomogi z ich strony, nie miał środków do życia, ani sposobności powrotu do domu; utrzymywaliśmy go tutaj przez dwa lata przeszło z ofiarności osób dobroczynnych, litujących się nad opłakanym jego stanem. Poświadczamy również, że jest nam osobiście znany jako człowiek uczciwy i pobożny

http://rcin.org.pl

(serious and godly person), który zasługuje na poparcie. Podczas swego tu pobytu przełożył całą biblią na język litewski, (na który to język nigdy Pismo święte nie było tłómaczone), i obecnie wykończył swe dzieło; pracę tę uważamy za bardzo ważną ze względu na rozpowszechnienie Pisma św. w tym oddalonym kraju, jakotéż i w przyległych mu stronach, gdzie dziś tym językiem mówią. Po pilném wreszcie przejrzeniu téj pracy, uważamy, o ile jesteśmy w możności osądzić, że jest obrobiona starannie i wiernie. Śmiało więc możemy polecić jego przedsięwzięcia tym, którym Bóg dał chęci i możność pomagania w rozszerzaniu królestwa Chrystusowego".

John Conant. Vic. Can.
Tho. Goodwin.
Edmund Staunton.
Christopher Rogers.
Thomas Barlow.
John Owen.
Henr. Wilkinson, Chr. Ch.
Henr. Langley.
John Wallis.
Francis Johnson.
Seth Ward.
Robert Say.
Th Owen.
Hen. Savage.
Henr. Hickman [22]).

Uzbrojony w taką legitymacyą wybrał się nasz Chyliński w podróż po Anglii, trzy lata zbierał pieniądze, lecz w końcu zamiast rozpocząć druk Biblii przetrwonił uzbieraną kwotę. Wiadomość o tém sprzeniewierzeniu Chylińskiego doszła na Litwę dopiero na wiosnę 1663. roku. Zebrany w Wilnie d. 7 czerwca synod postanowił na miejsce Chylińskiego wysłać czemprędzéj Jana Krzysztofa Kraińskiego, kaznodzieję nadwornego

[22]) Bezzenberger l. c.

http://rcin.org.pl

Bogusława Radziwiłła, człowieka uczonego i biegłego w starożytnych i nowszych językach, wraz z Mikołajem Minwidem, kandydatem teologii. Pierwszy upoważniony był do zbierania składek w Anglii i Szkocyi, Minwidowi zaś powierzono kierownictwo druku Biblii. Przytaczamy za Łukaszewiczem [23]) słowa synodu: „Gwałtowną widząc kościół boży potrzebę zniesienia z siebie tak wielkiéj, która mu injusta fuit apud exteros makuły i ignominii, za powariowaniem collecty in eleemosynarium subsidium braci per Chilinum, jednostajnym utriusque ordinis consensem zezwoliliśmy, aby delegati byli znowu do Anglii expedyowani. A iż tejże żaden commodius wykonać nie może, jako ten, który zaczął i nie małe specimina laborum et industriae suae pokazał, padł znowu los z woli i dyspozycyi ducha św. przez zgodne całego synodu św. vota, aby brat miły, X. Kraiński, i do tego autoritate całego konwentu stymulowany przez list, tęż znowu na się wziąwszy prowincyą zaczęte negotium skończył. Dla czego przydaje mu synod św. Dn. Nic. Minwid, SS Ministerii Cand., dla wzoru wydrukowania litewskiéj biblii, którzy jako obedientes filii, sine ullo effugio téj kościoła bożego aby nie wzbraniali funkcyi, s. synodus mieć chce, y tym kanonem waruje".

Położenie kalwinów litewskich było już wówczas w bardzo opłakanym stanie. Na koszta podróży tych dwóch delegatów zaciągnęli pożyczkę u Zboru kalwińskiego w Królewcu, zastawiając srebra i aparaty kościelne u ministra Stemüllera [24]).

---

[23]) Łukaszewicz II., 222.

[24]) Po upłynięciu terminu także pieniędzy nie było, kongregacya, zwołana do Kiejdan d. 22 czerwca 1664 uchwala: „Po-

http://rcin.org.pl

Po przybyciu do Anglii Mikołaj Minwid pozostał w Londynie i rozpoczął druk Biblii, Kraiński zaś zajął się zbieraniem składek w Anglii i Szkocyi. Z wiosną następnego roku powrócił Kraiński na Litwę i już 22 czerwca 1664 na synodzie w Kiejdanach zdaje sprawę ze swéj misyi i wnosi zarazem, „aby collecta pro ecclesiis lithuanicis tamże zebrana nieszła daléj w zaniedbanie, ukazował oraz damna stąd inevitabilia ecclesiarum, nunc et in posterum cum totali dispendio et jactura existimationis ac fidei ecclesiarum, wnosząc to in medium, aby kto delegowany był in Angliam ex ecclesiasticis, albo jeżeliby to nie było practicabile, choćby téż ktokolwiek ex natione scoticana". W kilka miesięcy potém konwokacya, zwołana do Kiejdan na d. 7 września, przeznacza powtórnie ks. Jana Krzysztofa Kraińskiego do ponownéj misyi zbierania składek w Anglii. Wyjechał wkrótce Kraiński „viatico a Pr. Radzivilio instruendus". Powróciwszy do kraju z téj powtórnéj misyi, długo nie zdawał sprawy z postępu druku Biblii i rezultatu uzbieranych składek; synod wileński d 4. lipca 1666 roku żali się na niego i nawet uchwala, że jeśliby dłużéj zwlekał, to „poenis irremissilibus in contumaces et inobsequiosos ecclesiae filios certo certiq. podlegać będzie" [25]). Po téj pogróżce zjechał na synod do

---

nieważ żadnego sposobu nie masz na zapłacenie długu ministerio regiomontano reformato zaciągnionego na viaticum delegato nostro in Angliam X. Kraińskiemu, visum est praesenti congregationi, upraszać przez list książęcia JMci (Bogusława Radziwiłła), żeby ten dług zapłacić rozkazał z sumy wileńskiéj". Łukaszewicz. I., 270 i II., 243.

[25]) Łukaszewicz, II., 222.

http://rcin.org.pl

Wilna następnego roku i złożył żądane sprawozdanie ze swego drugiego poselstwa, podając za powód zwłoki ówczesne zamieszki wojenne. Synod uznał go za całkiem usprawiedliwionego, wyraził uznanie zasług, jakie położył dla sprawy kościoła kalwińskiego na Litwie, i zamianował go seniorem dystryktu podlaskiego [26]).

Około tego czasu, lub wcześniéj nieco powrócił z Londynu i Minwid [27]); dla braku funduszów druk Biblii został przerwany na psalmie czterdziestym, a wydrukowane już arkusze drukarnia, któréj za robotę nie zapłacono, prawdopodobnie obróciła na makulaturę.

Już w przytoczonych powyżéj urywkowych dokumentach nie znaleźliśmy najmniejszéj wzmianki o Chylińskim, jako tłómaczu Biblii, przeznaczył go synod jedynie do zbierania składek i korekty Biblii, któréj gotowy przekład w znacznéj części zabrał z sobą. Uczonych mężów, którzy mu wystawili tak piękne świadectwo w Oxfordzie, podstępem zbałamucił i oszukał tak samo, jak swoję zwierzchność duchowną na Litwie. Usunięty przez Krajińskiego w r. 1663, tułał się czas jakiś po Anglii i umarł tamże 1668 roku [28]).

Przypatrzmy się teraz, jakim sposobem powstał text owéj Biblii, kto go opracował i na podstawie czego.

W bibliotece kurfirsta Fryderyka Wilhelma w Królewcu był gotowy przekład całego Pisma świętego, dokonany przez Jana Bretkuna, kaznodzieję litewskiego

[26]) Sprawował ten urząd przez lat kilkanaście w Węgrowie na Podlasiu, umarł tamże 1685 roku.

[27]) Minwid był późniéj seniorem zawilejskim, umarł w Birżach 1688 roku.

[28]) Crovaeus. Elenchus, 22.

http://rcin.org.pl

przy zborze królewieckim († 1602 r.). Rękopis ten właśnie pożyczony został za pośrednictwem księcia Bogusława Radziwiłła zborowi kiejdańskiemu, który zajął się obrobieniem textu w narzeczu żmudzkiém[29]). Synod wileński 1663r., wysyłając Kraińskiego i Minwida do Anglii, daje im następujące instrukcye: „A iż patet ex relatione X. Seniora żmudzkiego, że y pars impressa Bibliorum Lithuanicorum, którą X. Skrocki recognoscit i imprimenda, którą Xiądz senior magna ex parte, mianowicie psalmos, proverbia, ecclesiasten, canticum Salamonis, Esaiam, Jeremiam już zrewidował i korrigował, scatet mendis, kwoli czemu tenże X. Senior żmudzki collatis consiliis z Bracią, którzy się na sesyą kiejdańską zjechali, partitis operis z nimiż na litewski język wertował nowy testament i już ta praca jest wygotowana, unanimi consensu decernimus, aby najpierwiéj, skoro stanie delegatus zborów naszych w Londynie, nowy testament drukowany był, praesidente typis fratre Minvidio, póki Ezechiel, Daniel, cum minoribus prophetis się wygotuje, a interim temporis adhibebit curam X. Superattendent, aby lamentationes Jeremiae, Prophetia

[29]) Rękopis znajduje się dziś w Królewcu i składa się z ośmiu tomów, pięciu pierwszych in folio, obejmujących stary testament, i trzech in 4-to, z których jeden zawiera psalmy, dwa zaś ostatnie nowy testament. — Synod kiejdański w r. 1664 polecił ks. Kraińskiemu zwrót całego rękopisu do Królewca: „Biblia lithuanica z Biblioteki kurfirsta JMci za interpozycyą książęcia JMci P. Koniuszego W. X. L., wzięte a Clarissimo Dno professore et Bibliotecario Concio per Ven. Dn. Kraiński nobis transmissa declaramus integra in toto et sine noxa przez pewne ręce odesłać jako będzie mogło być najprędzéj wszystkie 8 volumina“. (Łukaszewicz, II, 264).

http://rcin.org.pl

Ezechielis et minores Prophetae byli quam correctissime transferowani i wcześnie około ś. Bartłomieja ad Rn. Dn. Delegatum do Angli byli posłani. Apokryfa mogą być opuszczone i zgoła deklaruje synod św., żeby ich nie drukować [30])".

Z instrukcyi powyższéj okazuje się, że przekładem na podstawie gotowego tłómaczenia Bretkuna, zajmowali się głównie Jerzy Skrodzki i Senior żmudzki Jan Borzymowski. Tu należy sprostować zdanie Łukaszewicza, który jako seniora żmudzkiego ówczesnego wymienia nie Bobrzymowskiego, lecz Samuela Tomaszewskiego. Tomaszewski umarł przed r. 1653, nie mógł zatem w dziesięć lat później zajmować się tłómaczeniem Pisma świętego [31]).

Tyle znajdujemy w dziele Łukaszewicza niezużytkowanych dotychczas szczegółów, odnoszących się do Biblii litewskiéj, która do dnia dzisiejszego znaną była w bibliografii pod nazwą Chylińskiego. Na podstawie tych właśnie dokumentów mogę dziś wyjaśnić bałamutne podania bibliografów w następujących wnioskach:

a) Samuel Bogusław Chyliński był tylko przeznaczony na korektora, tłómaczem jednak wcale nie był. Przekładu dokonali na podstawie textu Bretkuna Jerzy Skrodzki i Jan Borzymowski, przy pomocy innych duchownych z nazwiska nam nieznanych.

b) Biblia była drukowana w Londynie w r. 1663.

---

[30]) Łukaszewicz, II, 264.

[31]) Jerzy Skrodzki był kaznodzieją polskim i litewskim w Królewcu, ur. 1609 r., umarł 1683. — Jan Borzymowski umarł jako senior żmudzki r. 1671 w Kiejdanach.

http://rcin.org.pl

c) Dla braku funduszów nie była skończoną w druku, przerwaną została na psalmie czterdziestym.

d) Poszukiwać należy exemplarza bez tytułu i bez końca, tak jak go opisał nam Jocher.

Poniżéj podaję za Quandtem i Jocherem kilkanaście wierszy textu Biblii w zestawieniu równoległém odpowiednich miejsc z Biblii t. z. Quandta, wydanéj w Królewcu 1735 roku.

http://rcin.org.pl

(Z Biblii londyńskiéj, 1663) (Z królewieckiéj, 1735)

Pierwsze księgi Mojżeszowe.

Rozdział I.

1. And a pradzios sutwere Diewas dągu ir ziamę.

2. O ziame buwo pusta ir tuszcza, ó tamsibe buwo and prapulties: ó Dwasia Diewo krutejo and wądeniu.

3. Ir tare Diewas: T'est swiese: ir buwo szwiese.

4. Ir regiejo Diewas Szwiesę, jog buwa giara: ir padare Diewas skiru terp szwieses ir terp tamsibes.

5. Ir pramino Diewas szwiesę diena, o tamsibę pramino nokeia: wo tada wakaras, ir buwo rytas, pirma diena.

1. Isz pradziôs sutwere Diewas dangu ir źémę.

2. O źéme buwo pústa ir tuszczia, ir buwo tamsu ant gillybês; o Dwáse Diewo issisplete and wandenû.

3. Ir Diewas táre: Tessiranda szwiesa; ir radosi szwiesa.

4. Ir Diewas reggejo, jog szwiesa gerra buwo. Tai atskyre Diew's szwiesą nû tamsybês.

5. Ir wadino szwiesą dieną, o tamsybę nakti. Tai stójos isz wákaro ir isz rytmeczio pirma diena.

http://rcin.org.pl

26. Ir tare Diewas: Padarykim zmogu ant abroża musu, and paweyksła musu: ir tewieszpatauja and żuwu maru, ir and paukszczu dangaus, ir and pekaus, ir and cielos źiames, ir and wissokio słegiącio źweries, kursai słęgia and źiames.

27. Ir sutwere Diewas zmogu and abrożą sawo, and ambroza Diewo, sutwere ghi. Wiriszku ir moteriszku sutwere jos.

26. Ir Diewas târe: padarrykim' źmones, abrozą, mummus lygu, kurrie ponawotu ant żuwû máriosa, ir ant paukszczû po dangum' ir ant galwyû, ir ant wissos źémês, ir ant wissû kirmelû ant źémês slenkauczû.

27. Ir Pon's Diew's sutwere źmogu i sawo wéidą, i Diewo wéidą sutwere ji, ir sutwere júdu wyrą bey moteriszkę.

Rozdział III.

15. Ir pastatysiu neprietelystę terp tawęs ir terp moteriszkies, terp sekłes teypag tawo, ir terp jos sekłes. Ta sutryns tau galwą, ó tujen sutrinsi jey kulną.

15. Ir asz neprietelystę darrysu tarp tawęs, ir tarp moteriszkês, ir tarp tawo waisaus bey jôs waisaus. Tas taw galwą sumis, ir tu jo kulnis igélsi.

Księgi Jobowe.

Rozdział XIX.

25. Zinau nes jog atpirkiejas mano gija, ir paskućiausiu kiełsis and dulkiu.

25. Bet asz źinnau, kad mano iszgélbetojis gywas yra, ir jis mannę potam isz źémês prikéls.

http://rcin.org.pl

26. O kad po odey mano pergrauz ghi, dabosios and Dewą isz kuną mano.

27. And kuro debosios sau, akis teypag mano regies, ó ne swetymo: inkstey mano labay iłgsta priegłaupstiy mano.

26. Ir asz potam szitta sawo ůda busu apwilktas, ir sawo kunę Dewą reggesu.

27. Tą pati asz saw reggesu, ir mano ákis ji mattys, o ne joks kittas. Mano inkstis suesti mano prieglobstije.

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

F
23.985

http://rcin.org.pl